

C) Arad sz. kir. város közigazgatása.

I. Általában. Arad város közigazgatásának lépést kellett tartani egyrészt a közigazgatási rendszer országos fejlődésével, másrészt magának a városnak folytonos gyarapodásával, mely utóbbinak következményeképpen a közigazgatás teendői is megszorodtak. Mert a város az utóbbi évtizedek alatt nagy arányokban növekedett. 1831-ben lakosságának száma 13,000, 1839-ben 17,000, 1851-ben 23,000, 1861-ben 29,500, 1870-ben 32,725, 1880-ban 35,556, 1890-ben 42,052 lélek volt. S a lakosság számának gyarapodásával a gazdasági és közművelődési téren való haladása is arányban állott. Ehhez képest időről-időre módosult a közigazgatási szervezet s így fejlődött ki az a nagy hatósági organizmus, mely az összes alkalmazottakat számítva, jelenleg 349 tagot számlál. — A város jelenlegi hatósági szervezetét az idevágó törvények keretében az 1872. évben készült s azóta több ízben, legutoljára 1896-ban, módosított szervezeti szabályok állapítják meg. — Arad sz. kir. város hatóságát az országos törvények értelmében gyakorolják: a törvényhatósági bizottság közgyűlése, a közigazgatási bizottság, a tanács, a polgármester, a rendőrfőkapitány és az árvaszék. Lássuk ezek szervezetét egyenkint.

II. Városi képviselő. A törvényhatósági bizottság tagjainak számát a szervezési szabályok az 1892. évi XXVI. t.-cikkre való tekintettel 142-ben állapítják meg. A bizottsági tagok fele választott, a másik fele virilista. A választott bizottsági tagokat a város választó polgárai 4 kerületre oszolva választják. A I. kerület választ 17 tagot, a II-ik 18-at, a III-ik 17-et, a IV-ik 19-et. A virilistáknak az 1897. évre összeállított névjegyzéke szerint a legmagasabb adótfizető törvényhatósági bizottsági rendes tag 2938 frt 28 kr., a legkevesebb adótfizető póttag 431 frt 56 kr. állami adó fizetése alapján élvezi e tagsági jogát. A bizottsági rendes tagok közül 32-en 1000 frton felüli összegű állami adót fizetnek, ezen 32 tag közül azonban 14-nek adója értelmiség alapján a törvényhatósági törvény intézkedésének megfelelően kétszeresen számítattott. E részben

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Arad vármegye és Arad szabad királyi város monographiája,

III. kötet: Első rész

az aradi viszonyok körülbelül a szomszédos Temesvár szab. kir. város viszonyainak felelnek meg, hol a legnagyobb virilista 5036 frt 60 krt, a legkisebb adóösszeg után a virilisták névjegyzékébe felvett póttag pedig 663 frt 84 kr. állami adót fizet s a 134 biz. rendes tag közül 35-en fizetnek 1000 frt állami adónál többet, míg a szintén a szomszédban fekvő Szeged sz. kir. város 142 törvényhatósági bizottsági tagja közül csak 5-en fizetnek 1000 frton felüli adót. — Ezen adatokkal szemben érdekesnek tartjuk felemlíteni, hogy Aradvármegye törvényhatósági bizottságának legnagyobb adótfizető virilistája 14,195 frt 47 kr. állami adót fizet s hogy annak 7 olyan tagja van, aki 5000 frtnál magasabb adóösszeg alapján vesz részt a törvényhatóság közgyűlésében. Ezen adatok csak megerősítik azon különben ismert tényt, hogy a városok igazgatásában ellentétben a vármegyékével a középosztály dominál. — A 142 bizottsági tag között foglalkozására nézve legtöbb az ügyvéd, mely hivatás 32 taggal van a törvényhatósági bizottságban képviselve. — Általában a közgyűlésben a szellemi munka után élők viszik a főszerepet, ideszámítva az ügyvédek, orvosok, mérnökök, építészek, gyógyszerészek stb. — A 142 rendes bizottsági tagnak több mint fele (75), míg Szeged sz. kir. város 142 bizottsági tagja közül csak 35 tartozik a szorosán vett értelmiséghez. A jelzett 75-ön felüli 66 bizottsági tag legnagyobb részben kereskedő és gyáros, háztulajdonos vagy kézműiparos; a földbirtokos osztály a bizottságban csak igen gyéren van képviselve. — A tisztviselők közül a közgyűlésen szavazattal bírnak: a polgármester, a főkapitány, a főjegyző és az aljegyzők, a tanácsnokok, a főügyész, az alügyész, az árvaszéki ülnökök, a főmérnök, a főszámvevő és az alszámvevők, a főpénztárnok, a főorvos, a közgyám és a levéltárnok. — Rendes közgyűlés minden hónapban, annak második szerdáján, vagy ha ez ünnepnapra esnék, a rákövetkező hétköznapon, mindig délután 4 óraker, tartatik. Rendkívüli közgyűlés tartandó valahányszor ezt a főispán vagy a törvényhatósági bizottság, avagy e kettőnek akadályoztatása esetében a polgármester szükségesnek látja. A közgyűlés összehívásának joga és kötelessége a főispánt, akadályoztatása esetén a polgármestert illeti. A közgyűlések a törvény értelmében nyilvánosak.

A közgyűlés alakítja az állandó szak- és az esetről-esetre kiküldendő bizottságokat, melyek részint a hozzájuk utalt ügyek előkészítésével és véleményadással a közgyűlés és a tanács határozathozatalát elősegítik, részint a már meghozott határozatokkal elrendelt intézkedéseket foganatosítják. Az állandó szakbizottságok rendes elnökei az egészségügyi bizottság és az iskolaszék kivételével a megfelelő osztályok előadói, a polgármesternek azonban joga van az elnökséget az érintettek kivételével bármely bizottságban átvenni. A közgyűlés határozatait a főjegyző adja ki, az utalványozó határozatokat azonban a polgármester is aláírja.

III. Közigazgatási bizottság. *A közigazgatási bizottság* szervezete és hatásköre az eziránt intézkedő országos törvényekben lévén megállapítva, az a többi törvényhatóságok közigazgatási bizottságaitól miben sem különbözik.

IV. A tanács. *A tanács* elnöke a polgármester, akadályoztatása esetén a főjegyző; első folyamodású ügyekben szavazattal bíró tagjai: a főkapitány, a főjegyző, a tanácsnokok és a főügyész. A főkapitány az ő határozatai ellen beadott felebbezések másodfokú eldöntése tárgyában hozandó határozatok hozatalánál szavazattal nem bír. A tanács minden szombaton rendes ülést tart; rendkívüli ülések a felmerülő szükséghez képest tartatnak. Érvényes határozathozatalra az elnökön kívül legalább két tag jelenléte szükséges. A tanács elé kerülő ügyek az osztályokban készítettnek elő. A tárgyak rokonsága szerint az ügyek három osztályba soroztatnak: *a)* a közigazgatási, *b)* a gazdasági, *c)* a pénz- és adóügyi osztályba. — Az ügyosztályok hatáskörét a szervezeti szabályok részletesen körülírják. — A közigazgatási ügyosztály vezetője a főjegyző, ki mellett az ügyosztály munkáját még egy hadnagy és segédtsízt végzi. A gazdasági ügyosztály ügyeit a gazdasági tanácsnok intézi, kinek vezetése alatt a következő személyzet működik: 1 aljegyző, 1 kamarás, 1 segédtsízt, 1 vámfelügyelő, 1 vámkezelési ellenőr, 1 városgazda, 1 órafelügyelő, 1 színházi felügyelő, 2 temetőfelügyelő, 1 szegényápolói felügyelő, 4 helypénzszedő, 10 vámszedő, 1 kertész, 1 ács, 1 kapus, 2 házmester, 1 hivatalszolga, 1 szegényházi ápolónő, 1 seprő-gépkezelő, 5 kocsis, 20 utcztisztító, 3 hetes, 4 kertészlegény, 2 vágóhídi házmester, 2 vágóhídi állandó munkás, 1 állandó napszámos és 1 járványkórházi felügyelő.

Az adóügyi osztályt az adó- és pénzügyi tanácsnok vezeti. Személyzetéhez tartoznak: 1 alszámvevő, 5 számtiszt, 2 segédtsízt, 4 adótiszt, 6 végrehajtó, 1 közmunkafelügyelő, 3 napdíjas irnok és 1 hivatalszolga. Az osztályok ügykezelése az általán elfogadott előadói rendszer szerint történik. Az elintézendő ügydarabok vagy a tanácsülésben, vagy ülésen kívül hozzájárulással, vagy végre, a csekélyebb fontosságúak, elnökileg intézettek el.

V. A tisztviselők, hivatalok és javadalmaik. *A polgármester* gyakorolja a törvényhatósági törvény illető szakaszai s egyéb törvények által reá ruházott hatósági jogokat. A törvényekben megállapított hatáskörén kívül a szervezeti szabályok értelmében a polgármester kezeli a tisztikar, a segéd- és kezelőszemélyzetnek a közgyűlés hatásköréhez nem tartozó személyi és illetményi ügyeit s joga van azok tagjainak 14 napig terjedhető szabadságidőt engedélyezni; ő nevezi ki a választás alá nem eső hivatali közegeket, napidíjasokat és szolgálkat s a kezelőszemélyzetet az egyes hivatalokhoz ő osztja be. — Joga van közveszély idején vagy halasztást nem tűrő esetekben a házi pénztárra 500 frt erejéig utalványokat bocsá-

tani ki, ezen utalványozásokat azonban a közgyűlésnek esetről-esetre utólag bejelenteni tartozik. — A polgármester elnöke a városi árvaszéknek s a város titkos levéltára az ő őrizete és kezelése alatt áll. — A hatóságához tartozó ügyeket a polgármesteri hivatalhoz beosztott személyzetrel, mely egy fogalmazóból s egy napidíjas írnokból áll, intézi s azokról külön iktatókönyvet vezet.

A rendőrfőkapitány a város rendészeti hatóságának képviselője. Intézkedik mindazon ügyekben, melyeket az országos törvények és rendeletek rendészeti határozmányai, a szervezeti szabályok és egyéb városi szabályrendeletek hatáskörébe utalnak. Főnöke a városi rendőrségnek. A rendőri személyzet a következő: 1 alkapitány, 4 hadnagy, 1 fogalmazó, 1 vágóhídi igazgató, 2 állatorvos, 1 tűzoltó-parancsnok, 1 tűzoltó-örparancsnok, 3 segédtsiszt, 4 napidíjas írnok, 4 őrmester, 4 rendőrbiztos, 1 fogházfelügyelő, 4 őrzető, 8 tizedes, 30 elsőosztályú, 25 másodosztályú gyalogrendőr, 1 lovasőrmester, 2 első- és 2 másodosztályú lovasrendőr, 6 kerületi biztos, 3 hivatalszolga, 1 kézbesítő, 1 tűzoltó-gépész, 15 tűzoltó és 3 toronyőr; Gáj, Séga és Poltura külvárosokban: 1 alkapitány, 1 irodai segédtsiszt, 1 őrmester, 2 gyalogrendőr, 2 lovasrendőr, 1 mezei rendőr-őrmester, 6 mezei rendőr és 4 éjjeli őr.

Az árvaszék gyakorolja Arad szab. kir. város területére vonatkozólag a gyámhatóságot a törvény értelmében. Elnöke a polgármester, személyzete két árvaszéki ülnökből, 1 közgyámból, 1 irodatisztból, 1 segédtsisztból és 1 hivatalszolgából áll. A népiskolai hatóságokról szóló 1876. 28. t.-cikk alapján van szervezve a városi *iskolaszék*. Gyakorolja a népiskolai törvényben reá ruházott hatósági jogokat, Jelenlegi elnöke a polgármester. Az iskolai gondnoki teendők végzésére az *iskolafelügyelő* állás van szervezve. Az iskolafelügyelő az iskolaszék előadója, végzi az iskolaszéki jegyző segédletével az iskolaszék állandó jellegű adminisztratív teendőit. A többi hivatalok hatósági jogokat nem gyakorolnak s véleményező, előkészítő hatáskörrel bírnak, illetőleg kezelési teendőket végeznek. Ezek közé tartoznak:

a tiszti ügyészség. Áll a főügyészből, egy alügyészből, 1 segédtsisztból és 1 napidíjas írnokból. A tiszti főügyész a törvényhatóság jogi tanácsadója, a törvények és szabályrendeletek őre s mint ilyen a közgyűléseken mindenkor, a tanács és a bizottságok üléseiben pedig a szükséghez képest, részt venni s felhívásra jogi véleményt adni köteles. Ő viszi a város közönségének pereit s gondoskodik a városi követelések behajtásáról.

A mérnöki hivatal a város műszaki közege. Személyzetét képezik: a törvényhatósági főmérnök, két almérnök, egy építészeti felügyelő. Mint segéd- és kezelőszemélyzet a hivatalnak közvetlenül alá vannak rendelve: 1 közmunkafelügyelő, 4 partőr, 8 útkaparó.

A tiszti főorvos a város egészségügyi szolgálatának főnöke s a

közegészségi hatóságoknak véleményező közege. A közegészségi személyzet 4 kerületi orvosból, 1apidíjas irnokból és 4 szülésznőből áll. A kerületi orvosok a tisztí főorvosnak a közegészségi teendőkben segédkeznek s kötelesek kerületükben lakni, a kerületükben lakó szegény betegeket díjtalanul gyógykezelni, végzik kerületükben a halottkémlést és a himlőoltást s felváltva teljesítik a rendőrorvosi teendőket. A városi szülésznők közül egy a belvárosban, egy Sarkad külvárosban, egy az Erzsébet városban (Pernyáva), egy Gájban lakik.

A számvevői hivatal személyzete 1 főszámvevőből, 1 alszámvevőből, 1 számtisztból, 2 segéd tisztből, 1apidíjas irnokból s 1 hivatalszolgából, a *pénztári hivatalé* a főpénztárnokból és 3 ellenőrből áll. Kezelik a város pénzvagyont az e tárgyban alkotott szabályrendeleteknek megfelelően.

A mértékhitelítő hivatal az idevonatkozó miniszteri rendeletek alapján foglalkozik a mértékek hitelesítésével Arad sz. kir. város területén s miniszteri szabályrendelettel megállapított működési kerületében áll egy hivatalvezetőből, egy segédből, egy gépészből és 2 rendes munkásból.

A községi bíró végzi a kisebb polgári peres ügyekben való bíraskodást az 1877. XX. t.-cikk értelmében. Mellé van rendelve 1 segéd tiszt, 1apidíjas irnok, 1 végrehajtó és 1 hivatalszolga. — Az iktató, a levéltárnok a mellé rendelt 2 segéd tiszttel, továbbá a kiadóból, két segéd tisztből és 3apidíjas irnokból álló kiadóhivatal végzik az ügyiratok hivatalos kezelését.

Ennek a hivatalos személyzetnek a vállaira nehezül a város közigazgatása. S a közigazgatás számos és sokoldalú teendői ezt a személyzetet nemcsak igénybe veszik, hanem sok tekintetben túl is terhelik. A tanács hatóságához tartozó ügyekben például az előadói teendőket egy főjegyző, 2 tanácsnok és 2 aljegyző teljesítik, míg a körülbelül hasonló nagyságu s szomszédos fekvésénél fogva is hasonló viszonyok között levő Temesvárott ugyanezt a munkát 1 főjegyző, 4 tanácsnok és 2 aljegyző, Szegeden pedig 1 főjegyző, 5 tanácsnok és 2 aljegyző végzik, s ilyen az arány a hivatalos személyzet többi osztályainál is. — Ezen körülmények között különösen a fogalmazási szakba tartozó tisztviselőknek igen derekas munkát kell végezniök, hogy hivatalos kötelességüknek megfelelhessenek. A tisztviselők túlterheltsége onnan származik, hogy az ügyforgalom az utóbbi évtizedekben a város nagyarányú növekedése s a teendőknek az újabb és újabb törvények életbelépte következtében történt szaporodása mellett évről-évre nagyobbodott. Ennek megvilágítására szolgálhat, hogy az összes városi hivatalokhoz az 1875. évben 39,396, 1885-ben 63,273, 1895-ben pedig 85,926 ügydarab folyt be, tehát 20 év alatt az ügyforgalom megkétszereződött. A fogalmazási szakba tartozó, tehát nagyobb javadalmazással ellátandó, tisztviselők számát pedig a város kedvezőtlen anyagi viszonyai miatt szaporítani nem lehetett. Az

1872-ben készült szervezeti szabályok ugyan azóta több ízben változtatáson mentek át, de csak a kezelő személyzet szaporított, míg a fogalmazó személyzet jórészt ugyanaz maradt, ami 1872-ben volt, sőt egyes állások meg is szűntek. Ma tehát ugyanaz a személyzet, melynek 1875-ben 39,396 aktát kellett évenként előadnia, 85,926 ügyiratot intéz el évenként. S minthogy a város anyagi helyzete 1875-ben sem volt olyan, hogy felesleges számú tisztviselőket tarthatott volna, ma az egyes tisztviselőknek igen nagy munkahalmazzal kell megküzdeniök.

A város közönsége tisztviselőit munkájokért elég jól javadalmazza. A városi tisztviselők körülbelül ugyanolyan fizetésben részesülnek, mint a hasonló állású állami hivatalnokok s mint a többi törvényhatósági városok tisztviselői átlagosan. Igaz, hogy vannak törvényhatósági városok, melyek tisztviselőiket jobban dotálják, viszont azonban vannak törvényhatósági tisztviselők, kiknek anyagi helyzete az aradiakénál sokkal kedvezőtlenebb. Ezt a javadalmazást azonban a városi tisztviselők annál inkább megérdemlik, mert előléptetési kilátásaik a magasabb állások csekély számánál fogva kedvezőtlenebbek. A következő táblázat a főbb tisztviselők javadalmazását tünteti fel.

A tisztviselő állása	J a v a d a l m a z á s a					
	Aradon		Szegeden		Temesvárott	
	fizetés	pótlék	fizetés	pótlék	fizetés	labbér
Polgármester	3000	200	3000	300	3600	—
Főjegyző	1800	—	2000	200	1600	400
Főkapitány	1800	200	2400	240	1600	400
Tanácsnok	1800	—	1. 2400 4. 2000	240 200	1600	400
Főügyész	1800	—	1500	150	1600	400
Főmérnök	1800	200	1800	380	1600	400
Főorvos	1800	—	1500	150	1000	—
Főszámvevő	1800	—	1800	180	1600	400
Főpénztárnok	1700	—	1300	130	1200	300
Árvaszéki ülnök 1.	1700	—	1. 2000	200	1100	300
Árvaszéki ülnök 2.	1600	—	2. 1800	180	—	—
Aljegyző	1200	—	1200	120	1. 1100 2. 900	300 250

A polgármester szabad lakást élvez, a jegyzői karnak a marhalevelek kiállításából miniszteri szabályrendeleten alapuló, fejenként mintegy évi 1000 frtra rugó, mellékjöveldelme van, a gazdasági tanácsnok pedig a kincstárral a közvetett adók kezelésének megváltása iránt kötött szerződés lejártáig ezek házi kezelésének vezetéseért fizetésén felül évi 600 frt tiszteletdíjat élvez. Labbért a városi tisztviselők nem kapnak. — A

város területén kívül teljesített hivatalos eljárásuk alkalmával a tisztviselők és alkalmazottak 3 fokozat szerint megfelelő napidíjakban részesülnek.

VI. Nyugdíj. A tisztviselők és alkalmazottaknak a városi nyugdíj-szabályrendelet szolgálatképtelenségük idejére nyugdíjat biztosít. A nyugdíjszabályrendelet az állam nyugdíjtörvényeivel egyenlő elvek szerint van alkotva. A nyugdíjkötelékbe tartozó tisztviselő vagy alkalmazott, ha legalább 10 évet töltött a város szolgálatában, nyugdíjra tarthat igényt. 10 évi szolgálat után nyugdíj fejében a legutóbb élvezett fizetés 40⁰/₀-a jár, mely járandóság évenként a fizetés 2⁰/₀-ával emelkedvén, 40 évi szolgálat után a teljes fizetés nagyságára növekszik. Az évi nyugdíjösszeg maximuma 2000 frtra van szabva. 10 évnél kisebb szolgálati idő után bekövetkezett szolgálatképtelenség esetén a nyugdíjkötelékbe tartozó egyén végkielégítésben részesül. 45 éves életkoron felül senki a nyugdíjkötelékbe fel nem vehető. A családfő elhunyt esetén hozzátartozói temetési járulék címén az elhunyt évi fizetésének egy negyedét kapják. Az özvegyeknek nyugdíj fejében a férj nyugdíjának egy bizonyos hányadára, a hátramaradt gyermekeknek pedig megfelelő neveltetési járulékra van igényük. Egységes szolgálati pragmatikája a tisztviselői karnak, mint általában a magyar közigazgatási tisztviselőknek, nincsen. A tisztviselőknek a segéd- és kezelő személyzetnek s az alkalmazottaknak szolgálati viszonyait, a város közönségéhez, fellebbvalóikhoz s ügyfeleikhez való állását, hivatalos jogaikat és kötelességeiket az e tárgyakban alkotott országos törvényeknek hézagos rendelkezésein kívül egyes törvényhatósági szabályrendeletek, melyek közé a határozmányjaiban fentebb ismertetett nyugdíjszabályrendelet is tartozik, szabályozzák. A tisztviselők részint a törvényhatósági közgyűlés által 6 évre választatnak, részint a főispán által neveztetnek ki. A segéd- és kezelőszemélyzetet a közgyűlés élet-hosszra választja, a napidíjasokat, alkalmazottakat és szolgákat a polgármester nevezi ki. Arad sz. kir. városnak az előzőekben ismertetett szervek által gyakorolt hatósága a községi törvény s a városi szervezeti szabályok értelmében kiterjed a városban és területén lakó vagy tartózkodó minden személyre és a város nagy területén levő minden vagyponra.

VII. Közigazgatási adatok. *A város területe* 19,530 ⁸⁷/₁₆₀₀ hold. Ebből 2943 ⁷⁹⁴/₁₆₀₀ hold belterület, 16,586 ⁸⁹³/₁₆₀₀ hold pedig a külhatár. Arad sz. kir. város a Maros jobb partján fekszik. Vele szemben van az *aradi vár* (területe 53, a vízárkokkal együtt 103 hold), melylyel egy ártéri és egy Maroshíd köti össze. A Maros balpartján terül el a már Temes megyében fekvő Uj-Arad mezőváros, melylyel Aradvármegyének Zsigmondház községe össze van épülve. A város belterülete (2943 kat. hold és 794 □-öl) a belvárosra, továbbá Sarkad, Erzsébetváros (Pernyáva), Ujtelep, Séga, Poltura és Gáj külvárosokra oszlik. Ennek a felosztásnak azonban a közigazgatás szempontjából nem sok jelentősége van,

mert a városrészek nem szolgálnak egyúttal közigazgatási területegységekül s ezen beosztástól eltérőleg van beosztva a város törvényhatósági bizottsági tagválasztó kerületekre, egészségügyi körzetekre, tűzrendészeti és anyakönyvi kerületekre. Az egységes területi beosztás hiánya a város közigazgatásának érezhető baját képezi. *A város lakosságáról* a népesség-nél tüzetesen volt szó. *A városi közigazgatásnak a népességi ügy terén* csak megfigyelő szerep jut. Illetékes közegei figyelemmel kísérik a nép mozgalmát, feljegyzik annak adatait s azokat az országos statisztikai hivatalhoz beszolgáltatják. Terület és népesség adják azt az anyagot, mely a közigazgatási tevékenységnek tárgyául szolgál. A következőkben röviden foglalkozni fogunk e tevékenység eredményeivel a közigazgatási ágak szerint.

A közegészségi igazgatás a közegészségi törvény értelmében elsőfokban a kapitányi hivatal s másodfokban a polgármester mint közegészségügyi hatóságok gyakorolják, kiknek véleményező közege a t. orvosi hivatal. A város közegészségi viszonyai e monographia más helyén vannak ismertetve.

A közrendészet terén a közigazgatási hatóságok két irányban működnek: megelőzőleg és megtorlólag. Nyilvántartják és ellenőrzik azokat a tényezőket és mozgalmakat, amelyek elfajulásuk esetén a közrendre veszélyessé válhatnak s ha az már megzavartatott, annak helyreállításánál közreműködnek. A közrendészeti teendőket Aradon a főkapitány vezetése alatt álló városi rendőrség látja el. A megelőző közrendészeti intézmények közé tartozik az Arad sz. kir. város területén az 1895. év január 1-e óta életben levő rendőri bejelentési hivatal. A város közönségének e tárgyban alkotott szabályrendelete szerint minden háztartásnak feje, továbbá a vendéglősök és lakásadók családjuknak tagjait, illetőleg a hozzájuk szállott egyéneket ezen hivatalnál büntetés terhe alatt bejelenteni tartoznak. A hivatal adatai szerint az 1895. év folyamán 17,989 beköltözés és 11,505 kiköltözés jelentetett be. Bejelentés mulasztásért büntettek 564 egyént. Az aradi vendéglőkben ez év folyama alatt 5640 utas szállott meg. Az Aradon tartózkodó külföldiek az általános bejelentési kötelezettségen kívül még a polgármesteri hivatalnál külön is bejelentendők, mely azután őket nyilvántartja és különösen politikai magatartásukat figyelemmel kíséri. A külföldiek nyilvántartását a községi törvény is előírja, azonban az csak olyan városokban vihető rendszeresen keresztül, hol a rendőri bejelentési intézmény szervezve van. Aradon is az ez iránti szabályrendelet már az 1889-ik évben megalkottatott ugyan, de csak a bejelentési hivatal szervezése, illetőleg csak az 1896. év óta volt rendszeresen végrehajtható. Az 1896. évben Aradon állandó lakással birt 278 külföldi, mely szám nagyrészt az aradi gyárak munkásaiból került ki. Vendéglőben megszállott 1423 idegen állampolgár, jórészt bécsi kereskedelmi utazók. — A

kapitányi hivatal tartja nyilván a cselédeket és a gyári munkásokat. Az 1895. év folyamán be volt jelentve itt 8556 cseléd és 7320 gyári munkás. Mint iparhatóság kiadott e hivatal az 1895. évben 325 iparigazolványt és engedélyt, jegyzékbe vett 42 üzletáthelyezést és 140 megszüntetési bejelentést, kiállított 185 munkakönyvet és 35 ideiglenes igazolványt. Tárgyalt 98 iparkihágási ügyet; büntetett 31 iparost, kereskedőt és 24 segédet. A törvényhatóság gyakorolja az egyletek feletti felügyeletet is. Az Aradon jelenleg fennálló egyleteket külön fejezet mutatja ki.

A szegény segélyezés ügye egyrészt a társadalmi tevékenység körébe van utalva, de másrészt a közigazgatási hatóságoknak hathatós közreműködését is igényli s mint ilyen, — humanitárius oldalától eltekintve, — a megelőző közrendészet körébe tartozik, feladata megakadályozni a nyomor nagyfokú elterjedését s ez uton elejét venni az ebből keletkező társadalmi bajoknak s a közrend és közbiztonság ebből keletkező megzavarásának. Aradon a városi hatóság a város szegényeit három féle módon segélyezi: a polgári jótékony-egylet menházában, a város közönsége által létesített Ferencz József alapítványi helyekre való elhelyezés, a városi szegényházba való felvétel és havi pénzsegélyben való részesítés útján. — Az 1895. évben a menházban a Ferencz József alapítványi helyeken el volt helyezve 13 elszegényedett polgár, kiknek tartása a város közönségének 2629 frt 18 kr-jába került. — A városi szegényekházában teljes ellátás mellett elhelyezve volt az év kezdetén 64 egyén, az év folyamán felvétellett 39, ápolgatott összesen 103. Ezek közül kibocsátott 17, elhalt 26, maradt az év végén 61 és pedig 28 férfi, 33 nő. Havi segélyben részesült az 1895. év elején 396 egyén, az év folyamán segélyezésre felvétellett 143, az egész év folyamán vagy bizonyos időhöz kötött segélyben részesült 539; a segély szüksége megszűnt 130 egyénnél, maradt az év végén 409 városi segélyezett. A havi segélyösszegek 15 frttől 2 frtig váltakoztak. Közvetlen szegényügyi kiadásokra kiadott az 1895. évben 23801 frt 72 kr. Kedvezőtlen és a város polgárainak vagyoni helyzetére szomorú világot vet az a jelenség, hogy a közsegélyre szorulóok száma évről-évre növekszik. 1875-ben városi segélyben részesült 143 egyén, 1886 ban már 332, tehát 10 év alatt a segélyezették száma megkétszereződött s azóta folyton emelkedve 1895-ben már 539-re rugott, ami a város lakosságának időközben történt szaporodásával nem áll arányban. A város közönsége anyagi erejéhez mérten mindent megtesz a szűkölködők nyomorának enyhítésére, de a bajnak a társadalomban mélyebben fekvő, az általános gazdasági viszonyokkal összefüggő, gyökerei vannak s az felületes eszközökkel nem orvosolható. Leginkább a kisiparos osztálynak országszerte tapasztalt kedvezőtlen helyzete az oka ennek a tömeges elszegényedésnek, mert a város lakosságában az iparos elem van többségben s a segélyezették is jórészt ebből a társadalmi osztály-

ból kerülnek ki. A város közönsége a városi vagyontalan árva s lelenczgyermek eltartásáról is gondoskodik és pedig egyelőre azért, hogy őket havi tartásdíj mellett magánházakhoz dajkaságba adja ki. A tartásdíjak fejében az 1895. évben 57 gyermek után 3286 frt 15 kr. adatott ki. Készen áll már azonban a lakosság közadakozásából épített városi emeletes nagyon szép és terjedelmes árvaház, mely csak felszerelésre vár s így az 1897. év derekán megnyitható lesz s akkor az árvák itt fognak elhelyezésre találni¹⁾. Ez árvaház létesülése Salacz Gyula polgármester kezdeményezésének és buzgalmának köszönhető. Felügyel a városi hatóság a magánosok által dajkaságba helyezett kisdedekre is, kiknek száma az 1895. év elején 149-re rugott, 1895-ben 87-tel szaporodott s összesen felügyelet alatt állott 286. Ezek közül az év folyamán más helyre vitétt 186, maradt az év végén 100. Nyilvános betegápolási költségekre fordított az 1895. évben 7058 frt 20 kr. — A rendőri hatóság *repressiv* tevékenységét Aradon leginkább kisebb lopások és rendőri kihágások veszik igénybe. A személy- és vagyonbiztonság elleni nagyobb bűntény csak szórványosan fordul elő. A közbiztonsági állapotok általában jóknak mondhatók s folyton javulnak, a mit a letartóztatások számának szokatlanul csökkenése is mutat. Az 1875-ik évben rendőrileg letartóztatva volt 2775 egyén, 1876-ban 2775, 1879-ben 2791, 1880-ban 3272. — A 80-as években nyilván a közbiztonsági állapotoknak a csendőrség szervezése következtében országszerte észlelt javulásával összefüggőleg a letartóztatások száma tetemesen csökkent s az 1883-ban 1162-re, 1884-ben 1409-re, 1885-ben 1493-ra rugott. 1893-ban 2024, 1894-ben 2094, 1895-ben 2472 egyén lőn letartóztatva, miből különösen a lakosságnak időközben történt számbeli gyarapodását is tekintetbe véve, a közbiztonsági állapotok javulására joggal lehet következtetni. — A kihágási bíróság 1895. évben 1479 egyént ítél el. Eltolonczoltatott ugyanezen évben 524 egyén, kényszerűtlevéllel kiutasítottak 335-öt.

A katonaiügyek ellátásával foglalkozó közegek egyrészt a védőkötelesek nyilvántartásával és a sorozás elé állításával, másrészt a katonabeszállásolás teendőivel foglalkoznak. A város területe önállóan képez egy sorozó járást. — Az 1895. évre mint állításkötelesek összeirattak az I-ső korosztályból 293-an, a II-ik korosztályból 125-en, a III-ik korosztályból 91-en, idősebb korosztályokból 1, összesen 510-en. A katonai szolgálatra alkalmasok aránya általában kedvezőbb, mint a megyei lakosság körében, ami a városi lakosság nagyobb jólétének és magasabb fokú értelmiségének továbbá annak tulajdonítható, hogy Aradnak nagy gyáripari elcsenevészett munkáslakossága még nincs. Az ideiglenes katonabeszállásolás az eziránt rendelkező törvényeknek és miniszteri rendeleteknek megfelelően

¹⁾ E mű nyomása alatt a gyönyörűen berendezett árvaház tényleg átadott rendelkezésének.

az országszerte követett elvek szerint történik. Állandóan *Aradon* elhelyezve volt 1895. évben a m. kir. 8-ik honvédezred 3-ik zászlóalja s a 25-ik népfelkelőjárás parancsnoksága, a m. kir. 3-ik honvédhuszár ezred I. osztálya, a cs. és kir. 3-ik huszárezred törzse, I. osztálya és utász szakasza. Ezeken kívül az aradi várban a 33-ik cs. és kir. gyalogezred törzse és 3 zászlóalja állomásozott s ugyanott van elhelyezve a cs. és kir. gyalogdandár parancsnoksága is.

Az árvagyeket az Arad sz. kir. város területén gyámhatósági hatáskörrel bíró városi árvaszék látja el. Gyámhatósága alatt állott az 1895. év végén 2882 árva, gondnokság alá helyezve volt ugyanekkor 60 egyén. A gyámság és gondnokság alattiak közül vagyonnal birt 1781, vagyontalan volt 1161. — Az árvapénztárban összesítetten kezelt árvavagyon az 1895. év végén 775,944 frt 81 krra rugott, melyből fedeztetett: értékpapirokkal 109,035 frt 10 kr; kamatozó tőkével 225,037 frt 59 kr; kamatnélküli tőkével 126,548 frt 45½ kr; takarékpénztári betéttel 307,619 frt 44 kr; beperesített kamathátralékkal 1872 frt 01 kr; arany-, ezüstműek és drágaságokkal 3875 frt 67 kr; készpénzzel 1956 frt 54½ kr, összesen 775,944 frt 81 kr, mely összegből 755,955 frt 50 kr. 956 árva örökségi tőkéjét, 19,989 frt 31 kr. pedig az árvapénztár tartalékalapját képezte. Az árvaszék gyámhatósága alá tartozó gyámoltak és gondnokoltak ingatlan vagyona ugyanekkor 741,608 frt 30 kr. értéket képviselt; miből 414,615 frt 06 kr. értékű vagyon ház és földbirtokból, 300,917 frt 68 kr. csupán házbirtokból, 26,075 frt 57 kr. pedig csupán földbirtokból állott.

Az állami egyenes adók beszédését és kezelését az adótörvények értelmében a városi adóközegek teljesítik. — Az 1895. évre kivetett összes állami egyenes adók összege a hadmentességi díjat nem számítva, 524,294 frt 16 krra rugott. Az 1886. évben ezen összeg csak 454,122 forint 57 krt tett, azóta folyton emelkedve 1890-ben 458,401 forint 98 krra, 1891-ben 467,296 frt 48½ krra, 1892-ben 447,204 frt 26½ krra, 1893-ban 506,124 frt 63½ krra, 1894-ben 521,132 frt 18 krra vetették ki az állami egyenes adókat. Az egyenes állami adók után százalékokban kivetett városi adó az 1886. évben 46% volt, azóta majd egész 51%-ig emelkedve, majd 39%-ig süllyedve 1895. évben 40%-ban vettetett ki. Az összes közadó hátralékok — beleszámítva tehát a községi adók és az alább részletezett többi adónemek hátralékait is, — 1886-ban 98,505 frt 20½ krra, 1890-ben 133,511 frt 64½ krra, 1891-ben 116,602 frt 31 krra, 1892-ben 123,889 frt 46 krra, 1893-ban 146,670 frt 34 krra, 1895-ben 140,075 frt 45 krra s 1895-ben 141,477 frt 34 krra rugtak. — A magas községi adó a város lakosságának egyik súlyosan érezhető terhe s az a város közönsége által az újabb időkben létesített nagyobbszabású közművekkel járó nagy kiadások miatt folytonosan

emelkedőben is van s az 1897-ik évi költségelőirányzat szerint már 44 %^o-ban állapított meg. Hozzászámítandó még ehhez az 5%^o-os törvényhatósági útdó s az 1896. évben üzembe helyezett városi csatornamű építési költségeinek amortizálására szolgáló, a csatornahálózatba eső házakra nehezülő úgynevezett »csatornázási« járulék is, melyek az 1897. évre a házak tiszta bérjövödelmének 4·5 százalékában vettek ki. A községi adó az 1897. évre a szomszéd törvényhatósági városok közül Temesvárt 39%^o-ban, Nagyváradon 30%^o-ban állapított meg s csak Szegeden tesz az 50%^o-ot, miből kitetszik az, hogy Arad város lakosságára is igen jelentékeny közterhek hárulnak.

Az adóforgalomra vonatkozólag tájékozásúl a következő, az 1895. évre szóló adatok szolgáljanak. Fizetendő volt az 1895. évben az 1894. évi hátralékkal és túllerovással¹⁾ együtt: 1. Állami adóban 597,798 frt 31 kr. és pedig az 1894. évről a hátralékban maradt 68,013 frt 02 kr., egyesek által túlfizetett 5491 frt 13 krral együtt 73,504 frt 15 kr. Az 1895. évre kivettett és pedig: 124,045 frt 08 kr. kataszteri jövedelem után földadó 31,631 frt 29 kr., 1,411,348 frt bérérték után házadó 211,702 frt 20 kr., I. és II. oszt. kereseti adó 38,608 frt 75 kr., III. oszt. kereseti adó 79,325 frt 13 kr., IV. oszt. kereseti adó 8716 frt, tőkekamat és járadékadó 8402 frt 13 kr., nyilvános vállalati adó 47,239 frt 97 kr., általános jövedelmi pótdó 87,297 frt 39 kr., fegyveradó 38 frt, összes kivetés 513,180 frt 86 kr. Utólag keletkezett adótárgyakra előíratott 11,113 frt 30 kr. Az 1895. évi összes előírás kitesz 524,294 frt 16 krt, ehhez hozzáadva az 1894. évi adóhátralék és túllerovás fejében 73,504 frt 15 krt. Az 1895. évben fizetendő volt állami adó 597,798 frt 31 kr., 2. hadmentességi díj 7789 frt 43½ kr., 3. jog- és bélyegilleték 57,950 frt 43½ kr., 4. községi adó (46%^o) 234,127 frt 10 kr., 5. törvényhatósági útdó 26,641 frt 21½ kr., 6. városi átírási díj (1%^o) 17,774 frt 37 kr., 7. iparkamarai illeték 3261 frt 76 kr., 8. idegen közdó 54,856 frt 73 kr., 9. Szárazért-szabályozási költség 3194 frt 90 kr., összesen 1.003,394 frt 25½ kr., ebből lerovatott pénzben 685,539 frt 21½ kr., mult évi túllerovással 10,984 frt 48½ kr., leirással 177,543 frt 26½ kr, összesen 874,066 frt 96½ kr. Az 1895. év végén hátralékban maradt 129,327 frt 29 kr., egyesek által túlfizetett 12,150 frt 05 krral együtt 141,477 frt 34 kr.

A városi közigazgatásnak a *gazdasági téren* való tevékenysége oda irányúl, hogy közművek létesítése által megteremtse azokat a kereteket, amelyek között a magángazdaságok kifejlődhessenek s támogató közremunkálásával azok fejlődését gyámolítsa. E tevékenység eredményei a monographia közzgazdasági részében kimerítően méltatvák. Itt csak azt

¹⁾ Az 1894. évi túllerovás az 1894. évi adóhátralékhoz és az 1895. évi lerováshoz a számadás egyszerűsítése céljából egyformán hozzászámított.

említjük még meg, hogy legujabb vállalkozása a városnak főutcái kövezetének közlekedési szempontból való rendezésére irányult. Arról van szó, hogy a Simándi uttól a Boczkó-utczáig, a József főherceg-út, az Andrássy-tér és a Szabadságtér három aszfalttal beburkolt 10, illetve 5—5 méter széles kocsiúttal láttassék el. Az erre szükséges költség hitel-művelet útján szerzendő be és jóval meghaladja a 300,000 forintot.

A város *vagyoni helyzete* nem mondható kedvezőnek. Arad egyike azoknak a szabad kir. városoknak, melyek aránylag kisebb törzsvagyonnal bírnak (saját birtoka 5200 kat. hold) s minthogy emellett a városnak nagyobb beruházások létesítésére felvett nagy kölcsönök következtében jelentékeny adósságai vannak, a város közönsége az évi közigazgatási költségek egy részét magas községi pótlékkal kénytelen fedezni. A községi pótlékon kívül a város a közvetett adók után 20, illetve 30% községi pótlékot, a szikvíz és a külföldi ásványvizek után literenkint 2 kr. városi fogyasztási adót s az ingatlanok átírása után az ingatlan értékének 10%-ával egyenlő átírási díjat szed. A város közönségének bevételei az 1897. évre megállapított és kormány által jóváhagyott közköltség-előirányzatban 355,830 frtban, kiadásai pedig 550,230 frtban vannak felvéve. A mutatkozó 194,400 frt hiány 48% községi póttadóval lett volna fedezendő, de a rendkívüli kiadásoknál némi megtakarítás volt tehető és így az 44%-ra lőn leszállítva. A költségelőirányzat nevezetesebb bevételi tételei: földhasznbérék 71,606 frt 96 kr., városi épületek bérjöveldelmei 25,990 frt, legeltetési díjak 12,250 frt, az italmérési jog kártalanítása fejében nyert tőkének esedékes kamatai 42,993 frt, a helypénzszedés és kövezetvám jövedelme 39,000 frt, partjavadalmi díjak szedéséből 3550 frt, falerakó helyek után fizetett bérekből 19,300 frt, vágóhídi díjakból 19,300 frt, városi fogyasztási illetékből 37,000 frt, átírási díjakból 15,000 frt, szikvíz-fogyasztási adóból 8000 frt.

A *kiadási* tételek között szerepelnek: a tisztviselők, az adókezelésnél alkalmazottak, nem választott hivatalnokok és alkalmazottak, a rendőrlégénység fizetése, a cselédség bére, a tűzoltók fizetése és ruhailletménye s a tűzoltószeres fentartása és beszerzési költségei, végül a napidíj mellett alkalmazottak fizetése összesen 152,539 frt 50 krral, a városi épületek fentartási költségei és tűzkár biztosítási díjai 14,700 frttal, a városi ingatlanok után fizetendő állami adók 10,860 frttal, az utcák világitása 15,510 frttal, azok tisztítása és öntözése 10,400 frttal, a városi szegények segélyezése és a városi árvák tartása 30,400 frttal, az iskolaügyi kiadások 97,601 frt 16 krral, a városi kölcsönök kamatai és törlesztési hányadai 80,500 frt 06 krral, a városi csatornamű törlesztési hányadából és kamataiból a város közönségére eső 10% 8500 frttal, az öntözési célokra használt víz után fizetendő vízdíjak 5000 frttal.

A város vagyoni állását a következő vagyoni mérleg illusztrálja:

VAGYON.

Összesített
Arad szab. kir. város vagyoni

	frt	kr.	frt	kr.
Földek 5% jövedelem után tőkésítve	1687155	—		
» közczélokra használva	24897	52		
Épületek 5% jövedelem szerint tőkésítve	656400	—		
» közczélokra használva	1223320	—	3591772	52
Javadalmak és egyéb bevételek			909606	04
Szerek és eszközök			14400	—
Értékpapírok.				
A regálejog kártalanításért nyert kötvény	955400	—		
48 drb légszuszvilágítási részvény á 200 frt	9600	—		
15 drb aradi és csanádi egyesült vasúti részvény á 100 frt	1500	—	966500	—
Követelések.				
Eladott ingatlanok utáni vételár hátralék	3249	—		
Földhaszonbéri hátralék és megtérítendő adó	13481	22		
Legeltetési díjhátralék	389	—		
Házbérek	915	54		
Községi adóhátralék	27246	92 ¹ / ₂		
Városi átírási díjhátralék	4400	13		
A házi pénztár követelése a kövezetalappal szemben . .	8204	96		
Hátralék különböző czfm alatt	21643	23 ¹ / ₂	79530	01
Kétes követelések.				
Előbbeni évekből származó földhaszonbér	1936	42		
» » » helypénz hátralék	1509	82 ¹ / ₂		
» » » különböző című hátralék	278	68		
1850/60. évekből vételárhátralékok és eladott külvárosi telkekért	4875	46 ¹ / ₂		
Rendőri bírságok	466	66	9067	05
Elszámolandó előlegek			3750	—
Alapok.¹⁾				
Sétányalap pénzmaradványa 1895. végével	1291	51 ¹ / ₂		
Védgát építési alap pénzmaradványa 1895. végével . . .	5573	07 ¹ / ₂		
Laktanyaépítési » » » »	686	45 ¹ / ₂		
Csatornaépítési » » » »	50172	67		
Szegényekháza » » » »	6047	72 ¹ / ₂		
Járványkórház » » » »	2937	15		
Kisajátítási » » » »	3829	55		
Rendelkezési » » » »	1796	51 ¹ / ₂		
Állattenyésztési » » » »	3453	78		
Kioszképítési » » » »	4528	26		
A városi törzsvagyon álladéka » »	24234	42		
A házi pénztár készpénzmaradványa » »	46	85	104597	96 ¹ / ₂
Összesen	—	—	5685343	58 ¹ / ₂

¹⁾ Az itt feltüntetett alapok a házi pénztár tulajdonát képezik, csak czélszerűségi tekinteteből kezelhetnek külön alapokként. A számok csak az alapok készpénzálladékat mutatják.

kimutatása
állapotának az 1895-ik év végén.

TEHER.

	frt	kr.	frt	kr.
Az osztrák földhitelintézetnek a convertált különféle előbbi kölcsönökből 1895. végével fenmaradt	1030430	01		
Ugyanannak a vágóhíd építésére felvett 126,000 forintnyi kölcsönből fenmaradt	123485	66		
Ugyanannak a honvéd gyalogsági laktanya kibővítésére felvett 64,000 frtból fenmaradt	62722	87		
Ugyanannak a honvéd huszár laktanya kibővítésére felvett 42,000 frtból fenmaradt	41657	71		
Ugyanannak a csatornaművek létesítésére felvett 850,000 frtból fenmaradt	843477	59		
Ugyanannak a fa- és fémpariskola építésére felvett 62,000 frtból fenmaradt	61835	29		
A városi kórház-alapnak követelése	10067	20		
A gör. kath. hitközség harangozó-alap követelése	420	—		
A polgári jótékony nőegylet javára tett alapítvány	1260	—		
A gazdasági egyesület részére felajánlott összeg	500	—		
Arad város törzsvagyonából felvett előleg	12000	—		
Utczák és nyilvános épületek kivilágításáért	2854	53		
Városi épületek fentartásáért	748	18		
Iskolai kiadásokra	1245	19		
A városi tisztí nyugdíjalapnak megtérítendő illetménye	9581	76		
Különböző címek alatt hátralékban maradt tételek	7696	82		
Összesen			2209982	81
Tiszta vagyon egyenleg			3475360	77 ¹ / ₂
			5685343	58 ¹ / ₂

Végül álljon itt a város pénztárában kezelt alapoknak az 1895. év végén talált álladékát feltüntető kimutatás.

Sorszám	A z a l a p m e g n e v e z é s e	Állása 1895. év végén	
		forint	kr.
1	Kórház-alap	19801	62
2	Árvaház-alap	46683	33 ¹ / ₂
3	Salacz Gyuláné emlékezete alap	638	46
4	Scherz Ida « «	1515	62
5	Scherz József « «	1547	84
6	Neuman Mária « «	2171	27
7	Dományi Stefánia alap	2171	91
8	Sétány-alap	1641	51 ¹ / ₂
9	Nyugdíj-alap	106082	22 ¹ / ₂
10	Színház felszerelési alap	268	57
11	Színész betegsegélyző alap	4679	03 ¹ / ₂
12	Temető alap	10854	56
13	Bonnaz-öszöntődj-alap I.	2211	25
14	« « « II.	1053	43
15	Templomépítési alap	61093	24
16	Hertschka Mór ösztöndíj-alap	10000	04
17	Tartalékos katonák családjainak segélyző alapja	858	02
18	Ipariskolai alap	8342	51 ¹ / ₂
19	Róm. kath. temető kápolnájának fentartási alapja	445	54
20	Kisajátítási alap	5174	35
21	Tandíj-alap	24058	75 ¹ / ₂
22	Cselédmenedékház-alap	7901	09
23	Cselédkihásztási-alap	626	—
24	Neuman testvérek ipar alapítványa	12637	28
25	Neuman Dániel és neje alapítvány	1104	23
26	Szentháromság szobor-alap	8252	38
27	Járványkórház építési alap	2937	15
28	Szegények házának építési alapja	9162	46 ¹ / ₂
29	Szegény-alap	4337	31
30	Vértanú szobor-alap	3077	14
31	Siketnéma iskola-alap	1225	61
32	Vértanú szobor fentartási alap	486	47
33	A 13 vértanú kivégzési helyének megvételére pénzalap	2021	51
34	Gáj-külvárosi óvoda alap	5428	36
35	Bohus Zsigmond alap	541	43
36	Laktanya építési alap	717	95 ¹ / ₂
37	Aradi honvédsegélyző alap	7923	53
38	Simay István és neje alapítvány	102	17
39	Gyoroki Andrányi Béla ösztöndíj-alap	2339	27
40	Mezőgazdasági alap	59	53
	Összesen	382173	98

VII. Közegészségügy, kórházak. Aradon a születések száma az 1883—1892. évig terjedő decennium alatt 1500 és 1600 között változott, átlag az évi születések száma 1535 volt s az újszülött fineműek száma évenként átlag a nőneműeket 26-tal haladta meg. — A törvénytelen újszülöttek száma volt e decenniumban 2549 (az összes újszülöttek 16·5⁰/₀-a.) A halálzási statisztika nagyobb ingadozásokat tanúsít s az uralgott járványokat híven tükrözi vissza. Az összes halálzási évi átlaga idegeneket is beszámítva, volt 1285; a fineműek halálzási évenként 56-tal volt több, mint a nőneműeké. Az összes halálzási az összes születések száma évenként 260-nal haladta meg. Az idegen illetőségű halottakat leszámítva, az évi halálzási átlag 1101 volt. Az összes születések évenkénti aránya 34·1 pro mille. Az összes halálzási évi aránya 28·5 pro mille. A halálzási esetek állandó s legmagasb contingensét a tüdőgümőkóros bántalma szolgáltatja. Mindjárt azután áll a béllob és bélhurut, mely a csecsemők legádázabb ellensége. A hurutos-lobos tüdőbajok szinte jelentékeny számmal vannak évenként képviselve. A csecsemők halálzási arányait feltünőleg emeli még a veleszületett gyengeség és a ránggörcs. A heves fertőző kórfomák közül a vörheny járvány 1890—91-ben, a diphteritis járvány az erre következő két évben öltött súlyos halálzási arányokat. A kanyaró, daczára ismételt járványos kiterjedésének, természeténél fogva mindig enyhébb lefolyású volt s mint a halálzási oka gyéren szerepel. A diphteritis kapcsán a torokgyík az utóbb említett évben mutat magasabb halálzási számot. Kiemelendő még a gyermekágyiláz, mint leginkább félt infectiósus betegség; ennek halálzási arányai azonban az évek sorozatában mindig alant mozogtak. A ragályos járványos betegülések másik veszélyes alakjáról, a typhusról, kell megemlékeznünk, mely e decenniumban csak szórványosan jött elő s halálzási százaléka is elég kedvező volt. Végül a himlőről csak annyit, hogy általában szűk korlátok közt mozgott, az utolsó években pedig, mióta az újraoltás törvényileg kötelező, valóban ritkaság számba megy. Ez évtizedben csak 2 év volt minden járványtól szabad; azután 2 évben, egyszer a cholera, egyszer a vörheny járvány jelentkezett jelentéktelen mértékben. A többi 6 év mind súlyos járványt hozott magával. Legnehezebb év volt a három utolsó, midőn a diphteritis, vörheny veszélyes formában, a kanyaró és influenza nagy elterjedésben egymásnak adták a kilincset s végül a cholera is rémitgetett. A járványok fellépésének, terjedésének és veszélyességének egyedül hathatós óvszere a köztisztaság, a levegő, a talaj és a víz fertőzésének meggátlása a hivatott tényezők szakadatlan gondoskodásának, működésének tárgyát képezi s a lakások czélszerű rendezése, a modern alkotású közvágóhíd létesítése mindmegannyi jelző kövei a közegészségi helyzet javításának, a minden egészségügyi intézmények koronája — a vízvezeték s csatornázás — a legújabb időben jött létre. A védhimlő-

oltás rendszeresen gyakoroltatik s különösen az utóbbi években, mióta a himlő-oltási törvény meg van hozva, az újraoltás is tömegesen eszközöltetik. Az oltás — minden aggályt eloszlató módon, kizárólag tehén-himlőnyirkkal történik. Ezen évtizedben a himlő járványosan nem is mutatkozott, sőt hova-tovább egyes esetekre szorítókozó ritkaság számba megy. Évenként körülbelül 2000 himlőoltás történik. 1883-tól 92-ig a himlőoltások száma 20,403 volt. Az egészségügy szolgálatában kellő számú orvos áll. Számuk az egész évtizedben csekély ingadozásnak volt alávetve; a legalacsonyabb létszám volt 26, a legmagasb 32. A tiszti orvosi teendők ellátására 4 kerületi orvos, élükön a tiszti főorvossal, van alkalmazásban. Gyógyszertár az évtized 4 első évében a város területén hat volt; azontúl 2 évben 7; végül 4 év óta már 8 áll rendelkezésre. Mindegyik modern színvonalon van s minden jogosult igényt kielégítő módon működik. A szülésznők száma állandóan magas és jellegzőnek mondható azon igazságra nézve, hogy abban a megélhetési mostoha viszonyok által teremtett kényszerhelyzet jut kifejezésre. Míg a vidék sok helyt nélkülözi az okleveles szülésznőket, a városokban azok feles száma tengődik. A szülésznők száma 60 körül ingadozik. Legkisebb számuk 42, legnagyobb 66 volt ujabban. Hivatalos minőségben négy kerületi bába van tisztességes fizetés mellett alkalmazva. A dajkákat felügyeletét a tiszti orvosok, gondozását a kerületi szülésznők is gyakorolják; az évi létszám a 300-at jóval meghaladja. Fő contingens a cselédosztályból származik, mivel az anyák önfentartásuk miatt szolgálatba szegődni és saját magzatukat idegen kézre adni kénytelenek. A dajkákat nagyobb számát még a szülőiket vesztett árvák, továbbá az idegen vidékről érkezők s viszonyaik folytán kisdedeiket dajkaságba helyezők szolgáltatják. Az ellenőrzés módja abban áll, hogy minden dajkaságba adandó a rendőrkapitányságnál bejelentetik, honnét a fél az orvosi hivatalhoz írásos értesítést visz, mire az illető kerületi orvos a dajkálásra vállalkozót minden viszonyaira nézve s a dajkalandót is megvizsgálja és a dajkálást helybenhagyólag vagy megtagadólag véleményezi. Az utóbbi esetben más elhelyezésről kell gondoskodni. A dajkáktól az orvosi hivatal jegyzőkönyvileg nyilvántartást vezet; a beteg dajkát az illető kerületi orvos kezeli s különben is ellátására nézve időszakonként ellenőrzi, a netán felmerülő hátrányok elhárítását eszközli. A gondozásra még a kerületi szülésznő is ügyelni s tapasztalatairól évnegyedenként a tiszti főorvosnak jelentést tenni tartozik. — A közegészség egyik hathatós előmozdítója a *fürdő*. Arad város e tekintetben elég gazdag. Két jól berendezett gőzfürdője van. Az egyik a régi Kishalmy-féle, melyben kellően gondozott férfi és nő gőzfürdő mellett jó kádfürdő is van. A Simay István-féle »Maros« gőzfürdőben uszoda, hideggyógymód, kád, vas és lúp, sőt vilányfürdő is van berendezve. Ez a vállalat a legfinyásabb igényeknek is

megfelel. Több más kádfürdő is van még ezenkívül. A Maros vízének üdítő és erősítő hatását már régen ismerik. A nyári fürdőzést e tekintetben sokan nemcsak frissítőül, hanem gyógymodként is használják. A Grünberger-féle régi uszoda mellett néhány évvel ezelőtt részvények alapján keletkezett az igen szépen berendezett »Neptun« marosi uszoda, mely nagy férfi és nő tükörfürdővel is el van látva. Végül megemlítendő, hogy a közegészségügy javára szolgál az új vágóhíd is, melyet ez évtized első éveiben állítottak fel. Jelenleg drága jégműtő készülékekkel rendezik be.

Érdekesnek tartjuk itt azon beszédhibákat felemlíteni, melyek az aradvárosi iskolákban észleltettek. Az ily beszédhibák mindenütt nagy mértékben el vannak terjedve a gyermekek között, de azok megfigyelése igen kevés helyen történik. Aradon 1891-ben Roboz József akkori siket-néma iskolai igazgató vizsgálta meg a városi iskolák, továbbá néhány felekezeti és magániskola növendékeit a beszédhibákra nézve. A megvizsgált 3153 növendék közül 247-nél vagyis 7·84⁰/₀-nál találtatott beszédhiba. A kiejtésbeli fogyatékoság a fiúknál jóval nagyobb arányban fordult elő, mint a leányoknál, a mi megfelel a másutt szerzett tapasztalatoknak is. A megvizsgált 1679 fiú között ugyanis 145 vagyis 8·63⁰/₀ hibásbeszédű volt, 1474 leány között pedig csak 102, vagyis 6·91⁰/₀. Legfeltűnőbbben mutatkozik az erősebb nem hajlandósága beszédbeli fogyatkozásokra a dadogásnál. Míg ugyanis az 1679 fiú között 24 dadogó vagyis 1·42⁰/₀ volt, addig 1474 leány között csak 5 dadogó, vagyis 0·33⁰/₀ találtatott. — Az aradi iskolákban talált kiejtési hibák következőleg oszlanak meg: Dadogás 26 eset, vagyis az előforduló bajok 10·52⁰/₀-a; hebegés 2 eset, vagyis az esetek 0·8⁰/₀-a (a hebegés abban áll, hogy az illető egyes hangokat nem képes kiejteni); selypítés 100 eset, vagyis az esetek 40⁰/₀-a; *r* törés 67 eset, az esetek 27¹/₂⁰/₀-a, (az *r* törés abban áll, hogy az illető az *r* betűt nem tudja jól kimondani); *l* törés, vagyis azon nyelvhiba, hogy valaki *l* helyett *j* betűt mond, magában nem, de más hibákkal, főleg selypítéssel együtt fordult elő 11 esetben s az esetek 4·30⁰/₀-át képezi; paragrammacismus 6 esetben, az esetek 2·42⁰/₀-a. E beszédhiba abban áll, hogy az illető nem tudja a *h* és *g* betűket kimondani s azok helyett *z*-t vagy *d*-t mond. Orrbeszéd 7 eset, az esetek 2·83⁰/₀-a; hadarás 2 eset, az esetek 0·8⁰/₀-a, beszédgörcs egy esetben, vagyis az esetek 0·41⁰/₀-a. Előfordultak e hibák párosulva is és pedig: dadogás párosulva selypítéssel egy esetben, vagyis az esetek 0·41⁰/₀-a; dadogás párosulva *r* töréssel 1 esetben, vagyis 0·41⁰/₀; dadogás párosulva paragrammacismussal és selypítéssel egy esetben, vagyis 0·41⁰/₀; selypítés párosulva *r* töréssel 12 esetben, vagyis 4·84⁰/₀; selypítés párosulva orrbeszéddel egy esetben, vagyis 0·41⁰/₀; selypítés párosulva *l* töréssel és *r* töréssel 8 esetben, vagyis 3·23⁰/₀; selypítés párosulva paragrammacismussal 3 esetben, vagyis 1·21⁰/₀; selypítés párosulva paragrammacismussal és *r* töréssel két esetben

vagyis 0·80/0; selypítés párosulva paragrammacismussal, r és l töréssel két esetben, vagyis 0·80/0; r törés párosulva orrbeszéddel egy esetben, vagyis 0·410/0; r törés párosulva l töréssel két esetben, vagyis 0·80/0; r törés párosulva paragrammacismussal két esetben, vagyis 0·80/0. Az akadozás, melynek nyoma egyes növendékeknél mutatkozott, biztosan nem volt megállapítható a tanulmányozásra szükséges idő hiánya miatt. — A beszédbeli fogyatékosok a lakosság minden osztályában majdnem egyenletesen vannak elterjedve. A beszéd hibáiban szenvedők gyógyítására Arad város iskolaszéke orthophonicus intézetet létesített Roboz József paedagogiai s dr. Székely I. orvosi vezetése alatt, mely intézetben vagyonosak tandíjért, a szegények ingyen nyerhettek oktatást. Ez intézet igen szép sikert mutatott fel s azért Arad város Roboz József eltávozása daczára fentartja azt, más paedagogiai vezetőt alkalmazván.

A Darányi-kórház. E magán kórházat Aradon az 1861. évben dr. Darányi János, dr. Herzfeld Sándor és dr. Chorin Zsigmond alapították. A betegfelvétel 1861. június 16 án kezdődött és e naptól kezdve terjesztette a nevezett intézet áldásdús működését, melyet 1881. április hó elsején szüntettek be az évről-évre növekedett deficittek miatt, melyet dr. Darányinak kellett fedezni. A kórház különösen a műtősebészet terén képezett majdnem unicumot az egész országban, mert aránylag csekély számú beteg forgalma daczára, több műtét végeztetett benne évenként és pedig a legnagyobb sikerrel, mint a legnagyobb hazai kórházakban. A Darányi-féle magán kórházban annak fennállása alatt 7670 beteg lett ápolva és e betegeken 1548 nagyobb sebészi műtétel lett végezve. Járólag 19,890 beteg lett gyógykezelve, a kik közül 3260 műtét tárgyát képezte. Az összes betegforgalom tehát 27,560-at tett ki, a mi boldogult dr. Darányi János, volt városi főorvos, emberbaráti érzelmeit és áldozatkészségét dicséri.

Ezen kívül van, de sokkal kisebb kórház még kettő Aradon: a **kereskedelmi** és az **izraelita kórház**.

IX. Arad város csatornázása és vízvezetéke. Aradon a közegészségügy érdekében már régebb idő óta szükségesnek mutatkozott vízvezeték és csatornamű létesítése s hogy ez előbb nem történt meg, mint a 90-es években, annak okát csak a dologgal járó nagy pénzügyi nehézségekben kereshetjük. A vízvezetéki és a csatornamű létesítése kapcsolatban és egyidejűleg történt. Először a vízvezeték terve merült föl; e tárgyban a város már 1885-ben tárgyalásokba bocsátkozott Meyer F. J. angol vállalkozóval, de e tárgyalások pénzügyi nehézségekbe ütközvén, abban maradtak. A dologban néhány évig semmi nevezetes nem történt; de azután ismét komolyabb alakban lépett fel a vízvezeték terve, ezúttal már a csatornázással kapcsolatban. A vízvezeték ügyében a megszakadt tárgyalásokat Meyer F. J. vállalkozóval ismét felvették, a csatornázás munka-

tervére pedig pályázatot tűztek ki. A pályázatra beérkezett három tervezet közül kettő, a Knuth Károlyé és a K. Tóth Kálmáné az úszató rendszeren alapult, míg a harmadik, a Meyer F. J. által a Hughes and Lancaster cég nevében benyújtott, a Shone-féle elkülönítő rendszer alapján készült. Arad város az utóbbi tervezetet fogadta el, miután azt előbb egy a várostól kiküldött szakértő bizottság Angliában, hol az több helyen alkalmazásban van, tanulmányozta s czélszerűségéről meggyőződött. Aradváros helyi viszonyai ugyanis az elkülönítő rendszer mellett szóltak, mert a csatornaműnek az úszató rendszerben való kiépítése a kevés esés miatt igen czélszerűtlennek mutatkozott. Ezzel szemben igen előnyösnek látszott az elkülönítő rendszer; ennek lényege abban áll, hogy az ürülékek és szennyvizek a csapadékvizektől elkülönített csatornában vezetnek le, a folyadékok mozgását a csövekben pedig a természetes esésen kívül gépezetek is előmozdítják. Az Aradon elfogadott Shone-féle rendszer a csatorna-folyadék mozgatását sűrített levegővel eszközli és pedig akként, hogy a szennyvizek mélyen fekvő kazánokban, az u. n. ejectorokban, gyűjtetnek össze s onnan időnkint légnyomással távolíttatnak el.

A város törvényhatósági bizottsága tehát a Shone-féle rendszert fogadta el; annak létesítését saját költségén eszközölte s fentartásáról is önmaga gondoskodik. Az építést a Shone-rendszer alkalmazására egyedül jogosított Hughes and Lancaster cégre bízta. Az erre vonatkozó szerződés, mely hosszas tárgyalások után 1893-ban fogadtatott el, megállapítja, hogy a vállalkozók a csatornaművet 3 év alatt kötelesek elkészíteni a belváros területén; az építmények eleget kell hogy tegyenek az üzemképesség és a tartósság követelményeinek. A város a létesített építkezések értéke szerint fizet a vállalkozóknak; a fizetett összeg azonban az 1.556,691 koronát meg nem haladhatja. A vállalkozók kötelesek az esetleg később szükségessé váló kibővítéseket is eszközölni, azon árak mellett, melyek a csatornamű építésekor megállapítottak; hasonlóképen kötelesek a csatornázást velök előre megállapítandó árak mellett a házakba is bevezetni, ha a háztulajdonos azt kívánja. Ha a vállalkozók kötelezettségeiknek nem tennének eleget, vagy ha rossz munkát nyújtanának, a városnak joga van a csatornaművet más vállalkozó által és pedig a Shone-féle rendszer felhasználása mellett kiépíttetni. A szerződés még többrendbeli vagyoni biztosítékot is köt ki a vállalkozóktól s azonkívül néhány kisebb fontosságú kikötést tartalmaz.

A csatornázás ügyében kiadott városi szabályrendelet kimondja, hogy a belváros területén a csatornamű kiépítése után az ürülékeket és szennyvizeket máshová nem szabad elvezetni. Az egyes házak összekapcsolása a csatornahálózzal a háztulajdonos terhére esik. A csatornázás használata után házankint bizonyos bér fizetendő, melynek kivetése a házbérvédelem arányában történik. Ennek fizetése felerészben a háziurat, felerészben

a lakókat terheli. Üresen álló lakások után bér nem fiztetik. A szabályrendelet megállapítja a házi vezetékek elkészítésének módozatait is.

Arad az egész európai continensen az első város, mely a Shone féle csatornázási rendszert alkalmazta. A létesített csatornahálózat, mely csak a belvárosra terjed ki, körülbelül 18 kilometer hosszú; a kőagyagból készült csövek belátmérője 178 mm.; e csövek 2—3 méter mélységben a szükséges eséssel vannak lefektetve. A szükséges házi összeköttetések száma mintegy 1600-ra vétetett fel s a berendezés e szerint történt. A házi összekötő csövek belátmérője 127 mm. Az utcai csövek alkalmas helyeken több mint 100 leszálló aknával vannak ellátva, melyek a csatornára való felügyeletet lehetővé teszik. Ejector-állomás összesen 5 van a város különböző pontjain és pedig az első számú a Szabadság-téren, a második a Tököly-téren, a harmadik a Perényi, Wesselényi és Széchenyi-utcák találkozásánál, a negyedik a Fő-úton a Karolina-utczával szemben s az ötödik a Kossuth- és Magyar-utca találkozásánál. Az ejector-állomásokon két-két ejector (kihányó) van elhelyezve, amint ezt a Shone-féle rendszer megköveteli, melyek egymással közlekednek. Az ejectorok, egy állomás kivételével, mindenütt egy 3·65 méter átmérőjű vashengerből állanak. Az egyik ejector-állomás, t. i. a Fő-úton lévő, portland-czementbe rakott téglából épült azon czélból, hogy a városi lakosság által könnyebben megtekinthető legyen. Egy ejector percenkint 2700 liter folyadékot képes elvezetni. Az ejectorokból kivezetett folyadéknak kiömlési helye a Birkásdúlón van, a hol az mezőöntözési czélokra használtatik fel. A csatornák öblítésére külön öblítő készülékek szolgálnak, míg a szellőztetést maga a folyadékok mozgatására felhasznált sűrített levegő végzi. A légsűrítő állomás, mely az ejectoroknál szükséges sűrített levegőt szolgáltatja, két egyenkint 30 lóerejű gőzgéppel van ellátva; a légnyomás egyenletessé tételére egy nagyobb térfogatú tartány van alkalmazva.

X. Vízvezeték. A vízvezeték létesítése iránt ugyanazon idő alatt Meyer F. J. vállalkozóval folytak a tárgyalások; a vízvezeték a város kezdettől fogva magánvállalat alakjában kívánta létesíteni s a végleges megállapodás is így történt. Az 1894-ik évi június hó 27-iki városi közgyűlés által elfogadott szerződés, mely a belügyminisztérium által július hó 8-án már jóváhagyatott, kizárólagos jogot biztosít Meyer F. J. vállalkozónak arra, hogy Aradon vízvezeték létesítsen és pedig a szerződésnek jóváhagyásától számított 60 évre, ha a vízvezeték mesterségesen szűrött vízzel láttatik el, ha pedig természetes szűrés alkalmaztatik, 48 évre. A kizárólagos jogosultsági idő leteltével a vízvezeteki mű összes tartozékaival minden ellenérték nélkül a város tulajdonába megy át. Ezzel szemben a vállalkozó köteles a szerződés értelmében oly vízvezeték létesíteni, mely az aradi belváros területét az ivási, háztartási, ipari és közczélokra szükséges vízzel ellátni képes. A szolgáltatott víz

meg kell hogy feleljen az egészségügy követelményeinek, minek megítélésére az országos vegyakisérleti állomás van hivatva. A víz ára a fogyasztástól függ. Ha a víz mesterséges tisztítás által tétetik használhatóvá, a díjak a következők:

Ha az egy-egy évi eredményhez képest számított egynapi átlagos fogyasztás	Az ivó, háztartási és ipari célokra használt víz után	Közzételek szánt víz után	
		hektoliterenkint	
a) 1000 köbméter	2·00 kr	1·00 kr.	
b) 1000—2000 «	1·90 «	0·95 «	
c) 2000—3000 «	1·80 «	0·90 «	
d) 3000—4000 «	1·70 «	0·85 «	
e) 4000—5000 «	1·60 «	0·80 «	
f) 5000—6000 «	1·50 «	0·75 «	

Ha szüretlen víz használható, e díjak fele lenne fizetendő. A vízvezeték használatára sem a város, sem pedig a magánosok nem kötelezhetők; mindenki csak az esetben és annyiban veszi azt igénybe, a mennyiben saját kényelme megkívánja; ennél fogva senki sem köteles, hogy a vízvezeték házába bevezesse. A vízvezeteki kutak és szűrők számára szükséges területet a város ingyen engedi át a vállalkozónak. A város közönségének bármikor jogában áll, hogy a vízvezeték megváltsa, erről azonban a vállalkozót 12 hónappal előbb köteles értesíteni; a megváltási árat az érdekeltek részéről kiküldött, vagy esetleg az aradi törvényszéktől kinevezett bizottság állapítja meg. A vállalkozó köteles utcaöntözési és tűzoltási célokra a város által kijelölt pontokon 30 csapot díjtalanul felállítani és rendben tartani. A tűzoltásra használt vízért a vállalkozót semmi díj sem illeti. A vállalkozó köteles az építés megkezdésétől fogva Aradon állandó képviselőt tartani, ki a vállalatot a várossal s a közönséggel szemben minden felmerülő ügyben képviseli; a vállalat az üzletben köteles a magyar nyelvet használni. A vízvezeték átruházható másra, de erről a várost értesíteni kell. A vállalkozó köteles a vízművek s járulékaik jó karban tartásáról gondoskodni; köteles az épületeket tűzkár ellen is biztosítani. — Ezen kívül a szerződés pénzbeli, biztosítékokat is köt ki a vállalkozótól, a vízvezeték létesítése és fenntartása iránt. A vízvezeték ezen szerződés alapján jött létre; a város közelében nyerhető vizek nem mutatkoztak teljesen kifogástalannak s ezért mesterséges tisztítást kellett alkalmazni. A szerződésben foglalt megállapításokat a vízvezeteki szabályrendelet egészíti ki, mely szintén 1894-ben kelt. E szabályrendelet a szerződésben foglalt egyes tételeken kívül megállapítja a magánosok és a vízvezeték tulajdonosa jogait és kötelességeit egymással szemben. Ezekből felemlíthetjük, hogy a vízvezeték használatának minimális ideje egy év; a vízfogyasztást vízmérőkkel ellenőrzik, melyeket a vállalkozók állítanak fel saját költségükön, ellenben a közönség annak használatáért a vízmérő nagysága szerint megállapított évi bért köteles fizetni.

A mesterségesen szűrt vízre nézve megállapított árakat a fogyasztó közönség igen nagyra találta, a mi sok panaszra adott okot s a város és a vállalkozók között differenciákat idézett elő; a város közönsége ugyanis szüretlen, tehát olcsóbb vizet követelt, mivel az utólag teljesen egészségesnek bizonyult; erre azonban a vállalkozók nem voltak hajlandók, mivel ők már a vízszűrő berendezéseket nagy költséggel megcsinálták. Az ügy egy ízben abba a stádiumba jutott, hogy a város közönsége kimondta a vízvezeték megváltását, de ezt a belügyminiszterium nem hagyta jóvá s így a dolog alkudozásra került a város és a vállalkozók között a vízárak leszállítása iránt, a mi a vállalkozónak nem volna kárára, mert az így elérhető nagyobb fogyasztás mellett talán még nagyobb haszna volna. Remélhető, hogy ezen tárgyalások sikerre fognak vezetni. A vízvezeték műszaki leírását a következőkben adjuk: A vízszolgáltatási képesség kiszámításánál 60,000 főnyi lakosság vétetett alapul, mint a jövőben elérhető legmagasabb határa a vízzel ellátandó városi lakosságnak. Minden lakosra 60 litert számítva, a napi vízszükségletet 3600 m³-ben állapították meg. A víz a Maros partján 41 m. mélyre leásott csökutakból hajtatik egyenest a csővezetékbe két Worthington-féle gőzszivattyú által, melyek mindegyike kettős expansióval s condensatorral bir. Külön-külön is képesek a szükséges vízmennyiség szolgáltatására s ha az egyik elromlanék, zavar nem állana be; de arra is jó a két gőzgép, hogy tűzveszély esetén a rendesnél nagyobb mennyiségű vizet lehessen szállítani. Ugyane célznak tesz eleget a víztorony is, mely a vízvezetéki kutaktól távol az Aulich-utczában épült. Ez a víztorony különben még más és talán fontosabb célra is szolgál: feladata, hogy a vízvezetéki csövekben egyenletes nyomást tartson fenn. A vízfogyasztás ugyanis nem egyenletes, a víz szivattyúzása pedig egyenletesen történik, könnyen beállhat tehát az az eset, hogy kelleténél több víz szoríttatik a vezetékbe; miután pedig a víz köztudomás szerint csak igen kis mértékben nyomható össze, ennek következményeképpen a csőnek valahol meg kellene repednie. Ezt az eshetőséget elhárítja a víztorony, mely a felesleges vízmennyiséget fölveszi és a csövekben egyenletes nyomást tart fönn. Az aradi vízvezeték tornya úgy van kiépítve, hogy az elfogyasztott víznek csak egy része megy rajta keresztül s ép ezért van a szivattyúszerkezettől oly távol elhelyezve. Ennek a berendezésnek az az előnye van, hogy a víz nem melegszik fel. A víz hőfoka a vezetékben 13—14° a mi eléggé kellemes.

A városi csőhálózat 26,420 méternyi 75—325 mm. belső átmérőjű csövekből áll; az egyes házak külön vezetékai s a tűzcsapok ehhez kapcsolódnak. A külvárosokban 11 közkutat lát el a vízvezeték. — A belváros területén levő házakba a vízvezeték bevitele nem kötelező ugyan, de miután ugyanezen házakra a csatornázáshoz való csatlakozás kimondatott s az elkülönítő csatornarendszer vízcloseteket igényel, alig

kerülhetik ki a belvárosi háztulajdonosok, hogy a vízvezetéket ne használják. Meg kell itt jegyeznünk, hogy jelenleg (1897) a vízvezetési és csatornázási munkákat befejezetteknek még nem tekinthetjük. Az utczeni vezeték elkészültek ugyan, de a házak egy része még nincs összekötve azokkal; az összeköttetések építése részben most foly, részben a közel jövőben fog történni. De a jelen év végével úgy a csatornamű, mint a vízvezeték befejezetteknek lesz tekinthető. — Hátra van még, hogy ezen intézmények gazdasági oldalát érintsük. Említettük, hogy a háztulajdonosoknak igen sokba kerül a magánvezetékek létesítése s hogy a város terheiken könnyítendő, e célra kölcsönt is ajánlott fel nekik. E kölcsön 6% kamat és $\frac{3}{4}\%$ kezelési költség mellett 32 éven belül törleszhető. Ha a város és magánosok részéről tett kiadásokat összeadjuk, azok jelentékeny összegre ruznak; e kiadások végeredményben mind a városi lakosságra nehezednek s valóban el lehet mondani, hogy a város közönsége nagy áldozatot hozott a vízvezeték és csatornázás létesítésére. De bármily nagy legyen is ez áldozat önmagában, nem nagy az azon óriási közegészségügyi előnyhöz képest, mely általa az eddig rendkívül rossz ivóvízű városra hárult. Ezen nagy művek létrejövetele annak bizonyítékát képezik, hogy Arad város közönsége saját érdekeit helyesen fogja fel s a város fejlődésének biztosítása céljából még a legnagyobb észszerű áldozatra is mindig kész.

XI. Különfélék. 1. Cselédkihásítási jutalom. Ez alap rendelkezését már megnevezése is jelzi. A cselédek helyváltoztatásuk alkalmával a kapitányi hivatalnál jelentkezni s a helyváltoztatást cselédkönyvükbe beiratni tartoznak. Ezért beiratási díjat fizetnek 1883. óta. Ezen díj 1894-ig minden beiratásnál 10 krajczárban volt megállapítva; 1894. óta azonban 10, 30 és 50 krajczáros díjak vannak. Minél kevesebb ideig szolgált a cseléd utolsó helyén, annál magasabb beiratási díjat fizet. A beiratási díjak részben az építendő cselédmenedékház alapjára, részben a cselédkihásítási alap javára esnek. Ez utóbbi alapról évenként egy 200 frtos jutalom adatik ki kihásítási segélykép azon férjhezmenendő nőcseléd részére, ki a pályázók között jelenlegi helyén a leghosszabb idő óta szolgál és jó magaviseletével kitűnt. Tervben van az eziránti szabályrendelet megváltoztatása olyképp, hogy a 200 frt ne egészben adassék ki, hanem egy 100 frtos és két 50 frtos jutalomra osztassék ki s ezen jutalmak ne kihásítási segélyül, hanem szolgálati jutalomként adassanak ki s részesíthetők legyenek abból a cselédek állapotukra való tekintet nélkül. **2. A sétányok.** A sétányokat talán itt említhetni fel a legjobb helyen. Ilyen Aradon van négy. A városliget (kiserdő) területe $17^{103\frac{1}{2}}/1600$, a Salacz-parké $3^{11\frac{3}{4}}/1600$, a Baross-parké $4^{15\frac{18}{100}}/1600$, a főúti sétatéré $2^{208}/1600$ hold. A városligetet báró Orczy Lőrincz, aradvármegyei főispán s király biztos, adományozta a város közönségének. Jelenleg az aradi lövész-egylet

kezelése alatt áll s fentartásához a város közönsége évenként 1000 frttal járul. A többi sétányokat a város közönsége létesítette és tartja fenn. A főúti sétányt 1850-ben ültették, de 1867-ben nyerte mostani alakját, melyet azonban a legújabbban tervezett aszfalt út rendezése fenyeget; a marosparti sétányok közül a Salacz-park 1880-ban, a Baross-park 1886-ban keletkezett. Ez utóbbi Kövér Gábor, a lövész-egylet akkori lövészmasterének, tervei szerint ültettetett, egy ideig az ő nevét is viselte és Baross Gábor tiszteletére csak 1891-ben neveztetett el róla, aki az 1890-iki kiállítás itt nyitotta meg. Az 1897-ik évi költségvetésbe 2400 frt van a sétányok fentartására felvéve.